

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрус'як І. „Розлите філософування” (Василь Кожелянко. Третє поле. Роман. – Вінниця: Теза, 2006) [Електронний ресурс] / Іван Андрус'як: – Режим доступу до публікації: <http://dyskurs.narod.ru/Kozhelyanko.htm>
2. Аністратенко А. Василь Кожелянко. „Третє поле”: Вплив європейської філософії [Електронний ресурс] / Антоніна Аністратенко. – Режим доступу до публікації: <http://sumno.com/article/vasyl-kozhelyanko-tretje-pole-vplyv-jevropejskoji/>
3. Войтович В. Міфологія України: [монографія] / Валерій Войтович. – Вид. 2-ге, стереотип. – К.: Либідь, 2002. – 632 с.
4. Грушевський М. Ілюстрована історія України / Михайло Грушевський – К.: Наукова думка, 1992. – 543 с.
5. Кожелянко В. Третє поле: [роман] / Кожелянко Василь. – Вінниця, ПП „Видавництво „Теза”, 2007. – 222 [1] с. – (Першотвір).
6. Паламарчук Є., Андріївський І. Зорі Трипілля / Євген Паламарчук, Іван Андріївський. – Вінниця: Видавництво “Тезис”, 2002. – 124 с.
7. Пахаренко В. І. Основи теорії літератури: [Навчально-методичний посібник] / Володимир Іванович Пахаренко. – К.: Генеза, 2007. – 296 с.
8. Петров В. Походження українського народу / Віктор Петров. – К.: Фенікс, 1992. – 192 с.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2-х томах / Наталя Полонська-Василенко. – К.: Либідь, 1992. – Т.1. До середини XVII століття – К.: Либідь, 1992. – 640 с.
10. Субтельний О. Україна: історія / Орест Субтельний. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лаврусенко Марія Іванівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури КДПУ ім. В. Винниченка.
Наукові інтереси: сучасна українська історична проза.

СЕМАНТИКА ТА ПСИХОСЕМАНТИКА ЗВУКОВИХ ОБРАЗІВ У П'ЄСІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «КОЛ-НІДРЕ»

Алла ЛИМАРЕНКО (Кіровоград)

У статті аналізується семантика та психосемантика звукових образів у п'єсі В. Винниченка «Кол-Нідре». Досліджуються закономірності асоціювання звукових образів, зв'язок між звуковим образом та емоційним сприйняттям художнього тексту

Semantics and psychosemantics of phonic character sketches in the play “Kol-Nidre” by V. Vynnychenko are analyzed in the article. Phonic character sketches association regularity and relation between phonic character sketch and emotional perception of the text are investigated

Інтерес до розкриття внутрішнього світу особистості в літературі кінця XIX – початку XX століття приводить до необхідності змін художньо-виражальних засобів на користь кореляції із суміжними видами мистецтв: передусім живописом та музикою. Не звертаючись до

проблем візуалізації художнього твору засобами малярського мистецтва, зауважимо, що модерна література «засвучала» принципово по-новому. На допомогу слову приходить звук, який набуває в тексті особливої вагомості за рахунок діапазону використання: від звичного і традиційно вживаного у літературі музичного вияву до всеохопного звукового оформлення тексту, в усій повноті «звучання» предметів, явищ, психічних станів тощо. Через звукові асоціації розкривається динаміка психологічних станів героя, звукові образи стають навіть дійовими особами в тексті.

Попри досить серйозну увагу дослідників до проблеми синтезу мистецтв в літературі доби модернізму, говорити про її вичерпаність зарано. Поза увагою вчених залишається глибинне осмислення окремих явищ, що синтезуються. Це вповні стосується і звукового наповнення художнього тексту, яке корелює художні смисли у слові, і яке є предметом нашого дослідження. Його об'єктом обрано драму В. Винниченка «Кол-Нідре», яка, на наш погляд, є репрезентативною для осмислення актуалізованої у статті теми.

Постать Володимира Винниченка на тлі української та й світової історії літератури не перестає дивувати своєю багатогранністю. Його творчий доробок за останні півтора десятиліття досліджується достатньо активно. Захищено ряд докторських (В. Панченко, Л. Мороз, В. Гуменюк) та кандидатських дисертацій (С. Михида, В. Хархун, О. Векуа, О. Гожик, Г. Баран та ін.), видано ряд монографічних досліджень, проаналізовані друковані і недруковані в Україні та за її межами тексти. Проте головним чином досліджувалися родовий та видовий синкретизм драматичних творів, проблеми поезики тощо. Разом з тим праці, яка б представила повноформатність палітри звукових образів драматичних творів В. Винниченка, наразі не існує, що й визначає **актуальність** нашої статті, головним завданням якої ми визначаємо дослідження семантичної природи звукових образів у п'єсі «Кол-Нідре», закономірності асоціювання звуків, зв'язок між звуковим образом та емоційним сприйняттям художнього тексту.

П'єса В. Винниченка «Кол-Нідре» («Пісня Ізраїля») продовжує ряд написаних поза межами України п'єс автора: «Між двох сил», «Гріх», «Закон». Драма написана в Німеччині 1922 року. У щоденникових записах зазначено, що перший варіант її, яким автор лишився невдоволеним, був закінчений ще 11 лютого 1921 р. як кіносценарій [1, с. 25]. Остаточний, театральний варіант датований автором червнем 1922 року. Восени цього ж року її було прийнято до постановки американським єврейським театром. Вперше видано п'єсу значно пізніше (у 1930 р.) харківським видавництвом «Рух» [2, с. 5].

На нашу думку, цей твір дозволяє розкрити особливості використання митцем техніки залучення звукового аранжування тексту. Як відомо,

навколишній світ сприймається людиною за допомогою певної репрезентативної системи, яка складається з трьох основних складових. Це – зір (візуальне сприйняття), слух (аудіальне сприйняття), доторк (тактильні сприйняття). Ці чинники не можна не враховувати, аналізуючи драматичні твори. Адже саме вони за своєю суттю мають синкретичний характер, що і зумовлює необхідність застосування трьох систем сприйняття.

Мовне висловлення, музичні композиції, пісні утворюють аудіальний чинник впливу на читача. А мова дійових осіб та певний набір фонових звуків, зазначених у авторських ремарках, викликають у читача певні емоції, переживання, враження.

Відтак звук стає вагомим чинником у творенні певного художнього образу, засобом передачі емоцій, переживань дійових осіб. Через звукові асоціації розкривається динаміка психологічних станів героя. А також завдяки звуковій палітрі письменник найтонше відтворює внутрішні процеси, які відбуваються в душі дійових осіб. За допомогою звуконаповнених образів В. Винниченка створює аудіовізуальні асоціації, які виникають у читача й відтак текст перед реципієнтом постає у тривимірному форматі. Саме через розкриття звукових образів можна простежити закономірності психосемантичних ланцюгів: *зовнішній поштовх – емоція – образ – слово та слово – образ – думка – емоція*.

Попередні студії, присвячені аналізу п'єси В. Винниченка «Кол-Нідре», були спрямовані на розкриття етичних, моральних, ментальних проблем, проблем самоідентифікації. Так, С. Михида, досліджуючи «Кол-Нідре», звертає свою увагу на питання художньої інтерпретації В. Винниченком проблеми національної самоідентифікації єврейського народу, й зокрема Арона Блюмкеса. В. Гуменюк у статті «Про п'єсу Володимира Винниченка «Пісня Ізраїлю» порушує питання національних взаємин, національної ворожнечі.

Дія п'єси, як зазначено в ремарці, відбувається на початку ХХ століття в одному з великих міст України. Перед читачем вітальня дому предводителя дворянства Петра Семеновича Кончинського. Його донька Ната та її залицяльник Мітяхін ведуть полеміку. Вона не дуже втішається його присутністю коло себе, дарма, що він адвокат і член Державної думи. Арон же опиняється в центрі загальної уваги ще до своєї появи. Сама лише згадка про нього (занепокоєння Колі з приводу запізнення репетитора) викликає неприховану огиду Мітяхіна, що обурює Колю. В дальших сценах окреслюється суспільна атмосфера неприйняття всього єврейського. Їй протистоять лише Ната, та Коля. Ната таким чином хоче показати, що не може примиритися з усталеними законами суспільного життя, а колина незіпсована дитяча душа сповнена щирої любові й поваги до вчителя.

Лише наприкінці першої дії з'являється Арон, про якого повсякчас йдеться. Автор увиразнює в його постаті певну двоїстість. Певна незграбність у поводженні миттєво зникає, коли Мітяхін раз у раз удається до образливих натяків стосовно Аронового походження. Композиційним центром ряду епізодів наприкінці першої дії стає **звучання скрипки**.

Саме гра Арона на скрипці дає змогу авторові сповна розкрити психологічний стан та внутрішні переживання головного героя: «Арон раптом посміхається, **знов стає поважнішим, рішуче бере скрипку в руки**, пробує струни, настроює, не перестаючи про себе посміхатись... Арон стає серйозним, задумливим, очевидно не помічаючи вже нікого. Прикладає скрипку до плеча, якийсь час стоїть непорушно, вибираючи, що заграти. На губах з'являється гіркий, насмішкуватий усміх. **Ще більше вирівнюється й, ставши серйозним, грає** «Кол-Нідре» (підкреслення наше. – А. Л.) [2, с. 19–20]. Граючи мелодію свого народу, він стає самим собою, не відчуваючи своєї меншовартості, приниженості. Тільки коли скрипка в руках, Арон по-справжньому відчуває себе людиною: «Арон, засоромившись, кладе скрипку на рояль і стає **знову немов меншим, сутулим, незграбним, з боязкою, ніжною посмішкою**» (підкреслення наше. – А. Л.) [2, с. 20].

Виконання Ароном на скрипці «Кол-Нідре» (як він пояснює згодом) «Пісні Ізраїля» стає центром образного ладу п'єси. Музика, в якій Арон, цілковито втрачає свою певну химерність, невиразність. Усі присутні, в тім числі й гості, що повиходили з їдальні, вражені, кожен по-своєму виявляючи захоплення. Після завершення Аронової гри всі присутні аплодують, крім Нати й Мітяхіна. Кожен з них має на те свої причини. Мітяхіна ця музика несказанно дратує. Та більш за все його дратує не сама мелодія, а ставлення до неї Нати. **Звуки** Аронової скрипки зачаровують молоду жінку. За ними Ната бачить не бідного єврея, а талановитого митця.

Психосмантичне розкриття звуку скрипки у драмі, дає змогу читачеві вповні відкрити внутрішні переживання Арона, його емоційний стан. Ці звуки ніби доповнюють його, й певною мірою розкривають. Мелодії скрипки говорять за нього те, чого не можна виразити словами. Так, після освідчення у коханні Наті, звуками скрипки він виражає свої почуття: «Арон сам у підняття ходить по кімнаті, тручи голову руками. **Ханає скрипку і грає бурхливо-веселе, радісне**» (підкреслення наше. – А. Л.) [2, с. 35].

«Кол-Нідре» – пісня скорботи і туги. Мелодія про сумну долю єврейського народу, що лунає у першому акті п'єси, нагадує про себе при кожній появі скрипки. Скрипка – голос Арона, але інколи почуття, що ним опановують, настільки сильні, що «навіть скрипкою того не можна сказати» [2, с. 26].

Щоб мати можливість розкрити свій музичний талант повною мірою, Арон приймає християнство, змінює ім'я. Створює сім'ю з дочкою предводителя дворянства Натою Кончинською, але при цьому зрікається

свої рідні, свого коріння, зрікається самого себе. Тепер, в новому житті, йому навіть забороняється грати мелодію свого народу – Пісню Ізраїлю. Арона повністю позбавили рідного голосу, підмінили фальшивими нотами. Що врешті-решт призвело до особистої трагедії.

У кожного народу є своєрідний гімн. Мелодію якого кожна людина всотує з молоком матері. Це звучання є невід'ємною частиною самого народу, як мова, територія проживання тощо. Такою мелодією для Арона була «Кол–Нідре», яка несла в собі пам'ять предків. І коли з його життя зникає музика єврейського народу, зникає і він сам. Арона більше не існує. Його скрипка грає мелодії не менш зворушливі, не менш прекрасні, але чужі.

Мелодія «Кол-Нідре» набуває слів лише в кінці п'єси. Її тужна тональність розкриває перед читачем картини погрому й пожежі, хаосу в місті, загибелі родини Арона. Не говорячи ані слова, звучанням «Кол-Нідре» він просить вибачення перед батьками, перед сином, перед Натою, перед єврейським народом, від якого відрікся, перед самим собою, перед своїм сумлінням «Арон кладе дитину на канапу, поспішно хапає скрипку, зриває з неї вінок, кидає його з люттю на підлогу і починає грати. Спочатку невиразно, нахилившись над дитиною, щоб заспокоїти її, **потім вирівнюється і грає «Кол-Нідре»**. Арон грає все слабше, нарешті робить останній **плачущий, завмираючий згук** (підкреслення наше. – А. Л.), хитається і помалу падає на підлогу. У вікні видно сяйво пожежі» [2, с. 83]. Перед смертю він знову став самим собою – Ароном Блюмкесом, а не Миколою Леонідовичем Блюмським.

У той же час у драмі «Кол-Нідре» звук поданий у багатоманітні його виражень. Психосемантичне навантаження несуть у собі не лише звукові образи мелодії скрипки. Певні художні смисли несуть звуконаповнені образи, які використовує письменник при характеристиці інших дійових осіб. Так, у першій дії ми знайомимося з Натою Кончинською молодою експресивною дівчиною, характер якої відкривається читачеві не стільки через її слова, стільки через дії. Таку характеристику автор наводить у ремарці: «Ната гарна, білява, літ 22, експресивна, поривчаста, з сильною волею. Перебирає пальцями по клавіатурі, неуважно слухаючи Мітяхіна, який щось ніжно шепоче їй. **Раптом сильно обома руками б'є об рояль** (підкреслення наше. – А. Л.), так що обидва студенти злякано повертають голови, й поривчасто підводиться» [2, с. 7]. Це свідчить про вибуховість характеру Нати, про її бунтівливий норов. Саме цей звуковий образ впливає на реципієнта та формує уявлення про дійову особу, доповнюючи таким чином інші характеристики. Самого звучання читач почути не може та й автор обмежується лише декількома словами, але уявити цей звук, відтворити в уяві може. Таким чином в тексті створюється **акустичне враження** (на основі асоціативних значень звуків). Картини передаються в

динаміці. Це зумовлено специфікою драматичного твору, в якому гармонійно поєднані зміст, звукове та музичне наповнення, і сприяє глибшому зануренню читача в авторську концепцію мети дійства.

Звуковими образами письменник увиразнює почуття Мірри (сестри Арона) до його зради: «Мірра робить звук, як од морозу **В-в-в!**.. (підкреслення наше. – А. Л.) не перестаючи труситись і робити «в-в!» підбігає до вікна і боязко, скраєчку дивиться, відхиливши порт'єру...Видно в вікно на темному небі саяво пожежі в місті і ледве-ледве чути далекі крики» [2, с. 83]. Без слів одним лише звуком В. Винниченко передає ненависть Мірри до Арона, до його відречення від неї, батьків, нації. Сила впливу цього звуку сильніша за силу слів. У мовчанні виражається весь спектр почуттів сестри до братового вчинку.

Це лише кілька зразків використаних невербальних засобів, які сприяють розкриттю художніх смислів твору. Межі статті не дають змогу розкрити звукову палітру драми сповна. У той же час виявлені в тексті «Кол-Нідре» акустичні засоби та прийоми переконують у можливості звукових образів розширювати смислову парадигму твору, створювати відповідну атмосферу, розкривати психологічні стани дійових осіб.

Запропонований у статті підхід до аналізу звукових образів з позиції семантики та психосемантики допомагає акцентувати увагу на музично-звукових ефектах у художньому творі, розкрити проблему не лише сприйняття звукових образів, але й передбачає віднесення звуків до категорії семантичних об'єктів, які налаштовують на всебічне осмислення поезики художнього твору. Дослідження цих категорій у творчості митців модернізму і є предметом наших подальших студій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В. Щоденник. – Т. 2. – Едмонтон – Нью-Йорк, 1983. – С. 25–26.
2. Винниченко Володимир. Пісня Ізраїля (Кол-Нідре): П'єса на 4 дії. – Харків, 1930. – 83 с.
3. Гуменюк В. Про п'єсу Володимира Винниченка «Пісня Ізраїля» // Матеріали ІХ міжнародної наукової конференції «Доля єврейської духовної та матеріальної спадщини в ХХ столітті». Київ – 2001. – С. 38–44.
4. Михида С. Єврейське питання в творчості Володимира Винниченка. // Наукові записки. – Випуск 27. – Серія: Філологічні науки (українське літературознавство). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – С. 47–60.
5. Онишкевич Л. Драматургія української діаспори // Близнята ще зустрінуться: Антологія драматургії української діаспори. – К. – Львів, 1997. – 657 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лимаренко Алла Леонідівна – аспірантка кафедри української літератури КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: література доби модернізму, семантика та психосемантика звукових образів.